Партія Українських Соціялїстів-Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Віра і громадські справи.

Написав
Михайло Драгоманів.

Друк і наклад партійної друкарнї.
1915.

Від редакції.

Перше видане сеї книжочки Михайла Драгоманова вийшло в Коломиї в 1892. році яко третий випуск „Бібліотеки Хліборобa". З сього виданя ми й робимо тепер передрук, бо книжочки вже давно нема в обороті, а вона й доси зовсім нічого не стратила з своеї вартости.

За редакцію
Микола Залізняк.

I.

Противники всяких поступових домагань виступають між іншим з тим, що „поступ віднимає у народа віру в Бога“. Треба сю справу пояснити.

Правда, що є богато таких людей, котрі зовсїм інакше думають про світ та Бога, про душу та тїло, про церковні справи, нїж як навчають римсько католицькі попи. А є й такі, що зовсїм не покладають ся нї на яку примусову науку, хоч би вона покликувалась і на саме Євангелиє, а до всего силують ся доходити вільним розумом та пробою. Тілько сего не можна їм брати за зле, бо на то у чоловіка і є розум, щоб думати, дослїджувати всего. Поки дійдуть люде до правди, не раз помилять ся, а все таки вкінци дійдуть, і буде то на користь усїм.

Возьміть на приклад хороби. Колись усї думали, що хороби насилають ся людям або другими людьми, або богами, — і проти хороб уживали не лїків, а шептаня, молитов, або святої води та оливи і т. и. Хто думав інакше, той уважав ся за поганого безбожника, — аж в кінци подоходили вчені люде до того, що хоч про деякі хороби до-

кладно знають, з чого вони і чим їх лічити. Так воно робить ся і з другими справами, в котрих учені люде не складають ся на примусові думки, хоч би ті думки виходили і з церковних книг, а вільним розумом і пробою доходять до правди, котра обертаєть ся на користь людям.

А до того треба знати, що думки людей про віру власне не мусять належати до громадських справ. Громада не може домагати ся, щоб усї люде мали однакові думки про віру. Тепер навіть у нас нема такого села, деб не було ріжновірців: християн ріжних обрядів, або й жидів. А коли поглянемо на ширший світ, то побачимо, що ріжновірства там ще більше: в однім нашім народї, українськім, є і так звані католики восточного обряду, і католики латинського обряду, і люде греко-восточної церкви, от як на Буковинї, де ту церкву звуть волоською, та в російськійУкраїнї; а окрім того є серед Українцїв і так звані протестанти — що обходять ся без попів, от як деякі на угорській Руси, або в російській Українї братчики, котрих там начальство зве штундарями. Окрім того скрізь і в нашій землї є жиди, а по ширшім світї магометане і люде других церков та вір.

Колись то і найрозумнїйші люде думали, що треба добиватись до того, щоб усї люде мали однакову віру, а для того треба карати і нищити тих, що мають не такі думки про віру, яких держить ся громада та її попи. Ось старі жидівські попи напр. поклали були закон, щоб усякого

такого, що держиться іншої віри, — вбивати. В жидівських законах, котрі і тепер стоять у Біблії як слово боже, говорить ся про те, щоб вибити всїх людей, котрі жили в земли, куди увійшли жиди, і котрі не поклонялись жидівському богови, а також щоб вибивати всїх людей і навіть товар у тім містї, де би завелась нова віра, а місто спалити. Після таких законів жидівські попи засудили на смерть і Ісуса Христа і богато його учеників. Подібні закони видавали проти перших християн і цїсарі римські, як у їх країни зайшла віра християнська і люде стали відпадати від старої римської віри. Тогди християнські учителї стали казати, що громадї та начальству нема дїла до того, якої хто віри: аби чоловік сповняв громадські обовязки, платив податки, служив у війську, — того й досить для громади і для начальства, — а як він вірує, то справа, котра належить до його совісти, до його стосунків просто з Богом, що Бог не може бажати, щоб кого силою приведено до него і навіть ображаєть ся тим.

Довго таки наборолись усякі попи старих вір і римське начальство, щоб викоренити християнську віру, але даремно; число християн усе росло, — і вкінци цїсар Константин видав закон, щоб усякому, в тім числї й християнам, вільно було держатись такої віри, якої хоче. Так увільнились від переслїдуваня християне. Але скоро їм мало стало волї, і коли, по Константинї, і цїсарі стали християнами, попи християнські забажали, щоби в державі християнській заведений

був старий жидівський закон, після котрого колись мучено самих християн. Епископи християнські стали намовляти цісарів, щоб вони заборонили усякі віри, окрім християнської, та ще такої, яку викладають епископи на своїх соборах. Тоді стали уряди християнські руйнувати церкви старих вір та бити їх прихильників. Алеж і християне не однаково думали про такі річи, котрих навчали епископи, як то, що Бог один і потрійний, що Ісус Христос рівночасно і Бог і людина, про то, чи годить ся молитись до образів, чи ні, і т. і. Та й на соборах самі епископи не однаково постановляли. З того виходили спори між християнами; — одні християни називали других єретиками, схизматиками і проклинали одні других, і кожда сторона тілько себе уважала за правовірних, або православних. Як цїсарем ставав прихильник якої сторони, то думки її становились обовязковими для всїх, а християн других думок мучено. Деколи один і той самий цїсар за житя переміняв думки, то перемінялись і примуси й караня. Нїколи поганські уряди не мучили так християн, як мучили християне одні других.

Мілїони людей пропали через то, особливо в сторонах церкви восточної, грецької; цїлі країни спустошились, — але все таки ріжниця в думках про віру не щезла там, бо не можна силою примусити людину, щоби не думала. Всї сї заходи довели тілько до того, що попівство грецької церкви та уряд цїсарський грецький

остогид многим людям і вони раді були, як прийшли на грецьке цісарство війною Араби нової віри, Магометової.

Магометова віра в основі своїй подібна до жидівської та християнської, — тільки простіща, (узнає одного Бога, без Трійці, не знає образів святих, — менче має приписів про їду і т. і., ніж жидівська віра), — а до того спершу Магомет признавав повну волю і рівність для християн і жидів, хоч відтак став і він силою притягати людей до своєї віри. Та все таки в магометанській державі була признана воля для всіх громад християнських та жидівських, тільки що магометане уважались за єдиних п р а в о в і р н и х і тілько самі одні мали права державні: до уряду, до війська, платили менчі податки і т. і. Через се все богато християн, котрим остогидла бійка за віру, спершу радо приймали магометанський уряд, а дальше богато їх перейшло і до віри Магометової. Тількож і по магометанських державах остались і християне і позаяк вони уважають ся за низчих, ніж магометане, то вони тим ображають ся і сприяють тепер ворогам тих держав. Так і магометанський уряд, як колись грецький християнський, не міг добитись, щоби знищити ріжницю в думках про віру, а нерівність права між тими, що уважають ся за правовірних і неправовірних, доводить магометанські держави до того самого, що ослабило державу грецьку християнську, — то є до ненависти неправовірних проти держави.

II.

В західній, латинській половині християнського світа спершу було менше розвинене письменство і через то люде менше вдумували ся в церковну науку і менше виробляло ся незгідних з наукою епископів думок про віру, ніж у восточній грецькій половині. Тілько-ж з часом ріжниця в думках сих стала зростати й серед християн латинської, або римської церкви. По трохи виробили ся тут думки, котрі тепер звуть євангелицькими, — то є, що людина, щоби спасти свою душу, мусить слухати тілько того, що навчає євангеліє, читати євангеліє просто самому і розуміти, як Бог на душу покладає. Єпископи та папи карали огнем людей, котрі таке навчали, свіцькі уряди за приводом папів пустошили цілі країни, де такі думки ширились дуже між людом, ось напр. як полуднева Франція, або ческа земля в австрійськім цісарстві, але — все таки знищити таких думок не могла. Триста років тому назад стала в землях церкви латинської велика зміна, або по латински реформація: цілі країни, як половина Німеччини та Швайцарії, Анґлія, богато людей у Франції, Австрії, Польщі і т. инчих наклонились до думок більше або менше подібних до євангелицьких, відпали від римської церкви і склали собі осібні церковні громади. Звуть ті громади протестантами, бо батьки їх протестували колись проти примусу слухати римської церкви, що видав був цісарський німецький уряд.

Довго уряди, що слухали римських папів, бороли ся з протестантами, палили їх, мучили, воювали. Протестанти й собі, як де була їх більшість, били прихильників римської церкви й папи, котрого вважали за антихриста. Та все таки ні в цілім світї, що колись належав до латинської церкви, ні в поодиноких країнах уряди не добили ся того, щоби знищити ріжницю в думках про віру і витворити однаковість чи то римську, чи то протестантську. Розказують, що цїсар Кароль V, за котрого сильно вибухнув в Німеччині, за проводом Лютра, протестантський рух і котрий богато набив і намучив протестантів, під конець свого житя любував ся в годинниках, мав їх богато і все хотїв довести до того, щоби стрілки в усїх годинниках показували однаково, мінута в мінуту, і ніяк того не міг добити ся. „От воно як, сказав одного разу цїсар Кароль, а я ж то хотїв, щоби люди однаково думали!“

По довгих суперечках та війнах з поводу віри, що піднялп ся по християнськім світї, коли повстав протестантський рух, розумнїйші та лїпші люде ріжних вір додумали ся до того, що всякий примус в справах віри є річ погана і шкідлива для громади і для самої віри і що ріжниця в думках людських виходить з самої природи людей і не тільки не шкодить людям, а служить їм до того. щоби доходити до правди та випередити одно другого наукою та добротою. Відповідно до таких думок розумні

люде ріжних вір стали навчати, що громада й кожда людина мусить полишити кождій людині волю думати про віру тай про все на світі, як її розум схоче, а домагати ся тілько, щоби ніхто другому не робив лихого та щоби всякий сповняв спільні громадські, світські обовязки.

Після таких думок тепер влагоджено більше або менше церковне житє в усїх просвічених державах. Найбільше проведено в житє такі думки в Сполучених Державах північної Америки, куди тепер вандрують і наші люде. Там державний уряд зовсїм не мішаєть ся до справ віри, то є не тілько кождому воля держати ся такої віри, якої він хоче, належати до якої церкви, чи не належати нї до якої, але державний чи гомадський уряд і не дає грошей нї на які церкви і нї на яких попів — їх удержують ті, що до них признають ся, а в школах державних, чи громадських, всї дїти записують ся на світську науку, а церковну науку дїти побирають осібно, коли того хотять батьки. Такі порядки звуть ся **роздїл церкви від держави.**

І в наших, европейських державах дїло йде до таких самих порядків. Сего домагають ся скрізь радикали, котрих богато тепер скрізь. Але вже тепер у всїх просвічених державах в Европі старий примус до віри державної зломано. В австрійській державі напр. закон дає волю кождому належати до якої схоче віри, чи церкви, або не належати нї до якої, записати ся **безцерковником** (безконфесійним). В конституції австрійській

написано, що належність до якої церкви не має ваги на громадське чи державне право людини.

Отже хто би став докоряти чи радикалам, чи кому іншому, його думками про віру, той тілько піднимає шкідливу колотнечу межи людьми, заборонену навіть законами. Розуміється, кождий може стояти за свою віру, змагати словом чи письмом перетягати до неї людей, але се він повинен робити осібно від громадських справ і зборів, на котрих можна говорити тілько про справи спільні для людей усяких думок про віру, то є про справи світські: податки, військо, дороги, господарство і т. д.

В більше просвічених сторонах так роблять навіть найгорячійші прихильники церковних думок. Се тілько у нас непросвічені попи думають, що вони мусять опирати ся радикалам, а в других сторонах то до радикалів належать і попи і навіть єпископи римської церкви і виступають за радикальними думками про громадські справи спільно з протестантами і навіть людьми, котрі не хотять належати ні до якої церкви. Так в Ірляндії є велике радикальне Товариство земельне, котре змагає до того, щоби уся земля належала до хліборобів, і в тім товаристві беруть участь латинські попи поруч із протестантами. Так у Швайцарії є Робітницька Спілка, до котрої належать робітники всеї держави, латиняне, протестанти й безцерковники. Спілка та прямує до такого упорядкованя фабрик, якого бажають соціялісти. Недавно в швайцарській державній раді було

постановлено завізвати всї уряди, щоби видали однакові закони на користь робітникам про працю на фабриках, і підняли сю справу в швайцарській раді державній два посли, один найгорячійший римський католик, а другий безцерковний професор. В Анґлії помер римсько-католицький архиєпископ Манїнґ, котрий був кардиналом, то є найвисшим церковним достойником, що вибирають з поміж себе папу. Так той Манїнґ був радикал, обставав за робітниками враз із соціялїстами, домагав ся, щоби кождій родинї була забезпечена праця і прожиток, щоби робітники не працювали на фабриках більше, нїж десять годин на день, а в копальнях то не більше як вісїм годин. Кілька років тому назад, коли робітники в анґлійській столиці Льондонї справляли велику процесію і віче, де домагали ся закона про осьми-годинну працю, то несли портрет кардинала Манїнґа поряд з портретом звісного соціялїста Кароля Маркса, котрий з роду був жид, а відтак належав до зовсїм безцерковних вольнодумців.

Так то по просвічених сторонах люде вже знають, що в і р а с а м а п о с о б і, а г р о м а д с ь к і с п р а в и с а м і п о с о б і, щ о к о ж д и й м о ж е д у м а т и п р о в і р у, я к х о ч е, а в г р о м а д с ь к и х с п р а в а х л ю д е в с я к и х д у м о к п р о в і р у м о ж у т ь в и с т у п а т и с п і л ь н о. Пора се знати і у нас.

Вийшли з друку такі книжки:

1. М. Михайленко — Національне питаннє в Росії й війна.
2. М. Михайленко — Росія й Україна.
3. М. Залїзняк — Самостійна Україна — несоціялїстичне гасло?
4. М. Залїзняк — Українцї, Росія й війна.
5. М. Михайленко — „Визвольні манїфести“ російського уряду в теперішнїй війнї.
6. Ю. Ручка — Російські соціялїсти й теперішня війна.
7. В. Лїбкнехт — Чи Европа має скозачіти?
8. С. Дікштайн — Хто з чого живе?
9. Ф. Волховський — Казка про салдатську душу.
10. Ф. Волховський — Казка про неправедного царя, друге українське виданнє.
11. Ф. Волховський — Як мужик став довжником у всїх.
12. М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське виданнє.
13. В Швачка — Чому позичали віру.
14. В. Рюминський — Повстанє селян в Анґлїї.
15. М. Лозинський — Українська Галичина — окремий коронний край.

В німецькій мові вийшли:

1. Georg Ruczka — Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.
2. Georg Ruczka — Die französischen Sozialisten und der Krieg.

Друкують ся або готують ся до друку:

1. Галичина й її національне значінє для України.
2. М. Лозинський — Утворенє українського коронного краю в Австрії.
3. Х. Житловський — Соціялїзм і національне питанє.
4. М. Борисов — Соціялїзм і проблема національної автономії.
5. Національна справа й Партія Соціялїстів-Революціонерів.
6. К. Кавтський — Національність й інтернаціональність.
7. К. Кавтський — Національна держава. імперіялїстична держава й союз держав.
8. Дмитро Сметанка — Соціялїзм, завойовницька полїтика, патріотизм і націоналїзм.
9. Л. Василенко — Світова війна.
10. І. Сокира — Хай Европа козачіє!
11. Е. Бернштайн — Інтернаціонал робітничої кляси й европейська війна.

12. М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.
13. М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.
14. М. Драгоманів — Про неволю віри.
15. М. Драгоманів — Рай і поступ.
16. Е. Пернерсторфер — Про новітній націоналїзм.
17. К Ляйтнер — Імперіялїзм московського народу.
18. К. Реннер — Національна справа, імперіялїзм і соціялїзм.
19. А. Бах — Цар — Голод, друге українське видання.
20. Др. Осип Назарук — Що се є: суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролєтаріят, капіталїзм і орґанїзація.